

ХРИСТЯ ФРІЛАНД

ПЛУТОКРАТИ

ЕПОХА НОВИХ БАГАТИХ
І ЗАНЕПАД СТАРОЇ СИСТЕМИ

Переклав з англійської
Микола Климчук

«НАШ ФОРМАТ» • Київ • 2017

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>>](http://kniga.biz.ua)

Зміст

ВСТУП	9
<i>Розділ 1. ІСТОРИЯ. ВАЖЛИВИЙ УРОК</i>	16
<i>Розділ 2. КУЛЬТУРА ПЛУТОКРАТІВ</i>	52
<i>Розділ 3. СУПЕРЗІРКИ</i>	101
<i>Розділ 4. ЯК ВИГРАТИ НА РЕВОЛЮЦІЇ</i>	152
<i>Розділ 5. У ПОШУКАХ РЕНТИ</i>	198
<i>Розділ 6. ПЛУТОКРАТИ І РЕШТА</i>	238
НА ЗАВЕРШЕННЯ	285
ПОДЯКИ	295
<i>Примітки.</i>	298
<i>Бібліографія</i>	322

Розділ перший

Історія. Важливий урок

1 000 000 людей за кордоном можуть виконувати твою роботу. Що в тобі такого особливого?
*Білборд на Сто першому шосе,
яке поєднує Кремнієву долину із Сан-Франциско*

Другий Позолочений вік

Якщо ви спитаєте про дату костюмованої вечірки, на яку американська плутократія прийшла без масок і показала себе в усій красі, то це 21 червня 2007 року. Того дня приватний інвестиційний фонд «Блекстоун» зробив найбільший з 2002 року вихід на біржу, підняв 4 мільярди й перетворився на публічну компанію, вартістю на момент пропозиції 31 мільярд доларів. Співзасновник фірми Стів Шварцман отримав особисту частку, вартістю на той момент майже 8 мільярдів доларів, плюс 677 мільйонів готівкою; другий співзасновник Піт Пітерсон взяв чек на 1,88 мільярда і пішов на пенсію.

За збігом, що їх так люблять історики, конспірологи і видавці, того ж дня Пітерсон давав бенкет (у ресторані готелю «Фор сізонс» на Манхетені, де ж іще) на честь літературного дебюту своєї доньки Холі — у романі «Нянь» (*The Manny*) вона іронічно показувала життя й любовні походеньки фінансистів з Верхнього Іст-Сайду. Книжка прекрасно вписувалася в жанр сучасної «літератури для мамочок» — газета «Ю-ес-ей тудей» радила захопити її на пляж¹², але авторка розповідала мені, що написала

книжку почасти тому, що «люди й гадки не мають, скільки грошей у цьому місті».

Холі — струнка шатенка з виразним обличчям і карими очима, від грецьких предків їй дістався середземноморський типаж. Після вечірки на честь виходу книжки я мала з нею кілька розмов — міс Пітерсон розповіла, як суперуспішні люди останніх років змінили смисл багатства.

«На Верхньому Іст-Сайді зараз стільки грошей, — розповіла вона. — Багато людей, їм ще й сорока нема, заробляють, приміром, 20 чи 30 мільйонів на рік у всіх цих хедж-фондах і не знають, що з ними робити». Як приклад вона переповіла, про що говорять на вечірках: «Вони почали казати, що життя стає реально дорогим, якщо все купувати. Якщо ти купуєш “НетДжетс”¹³ і всяке таке, або купив чотири будинки і живеш на чотири будинки, то гроші таки розходяться»¹⁴.

Головний аргумент, за словами Пітерсон, озвучила її сусідка за столом. «Вона повернулася до мене і сказала: “двадцять, ви ж розумієте, — це лише десять” (тобто з двадцяти мільйонів доларів на рік після податків лишається десять). І всі закивали».

Пітерсон — не наївна провінціалка, викликати заздрість — теж не її релігія. Але навіть з її розкішного поверху видно, що на вершині економічної піраміди відбувається щось дивовижне.

«Подивіться старе кіно “Вол-стріт”: чоловіки тридцяти-сорока років заробляють по два-три мільйони на рік, і це кошмар. А тепер інтернет і глобалізація — і прийшли просто скажені гроші», — поділилася вона своїми думками.

«Тепер є тридцятилітні люди, які у хедж-фондах і через партнерство з “Голдман Сакс” заробляють по двадцять, тридцять, сорок мільйонів на рік. І таких багато. Вони тусують разом, їздять по світу разом, вони глобальні гравці, і різниця між ними та рештою людей росте в геометричній прогресії. Це вже не Гордон Гекко¹⁵. Вони відірвалися у стратосферу».

Спостереження міс Пітерсон підкріплюється даними. В Америці «верхній і відсоток» справді «відірвався у стратосферу»,

порівняно з рештою населення. У сімдесяті роки на нього припадало близько десяти відсотків національного доходу, так само як і в Позолочений вік⁶, коли було зафіксовано попередній історичний пік. Роберт Райш, міністр праці при Білі Клінтоні, проілюстрував цей відрив на яскравому прикладі: 2005 року статки Біла Гейтса становили 46,5 мільярда, Борена Бафета — 44 мільярди¹⁷. А сумарне багатство 120 мільйонів людей з нижніх сорока відсотків — близько 95 мільярдів, число, співмірне зі статками цих двох людей.

Це американські мільярдери й американські дані. Але, за словами міс Пітерсон, супербагатії — «глобальні гравці», і це важлива риса нинішньої плутократії. У звіті Організації економічного співробітництва і розвитку за 2011 рік показано, що за останні тридцять років у Швеції, Фінляндії, Німеччині, Ізраїлі і Новій Зеландії — країнах із м'якшим варіантом капіталізму, ніж у США — нерівність росла так само швидко, а то й швидше¹⁸. Мабуть, одним винятком у західному світі була Франція, яка, як завжди, пишається своїм особливим місцем, та дослідження показали, що навіть там в останнє десятиліття склалася та сама тенденція.

«І відсоток» відривається від решти і в розвиваючих економіках. Нерівність у доходах у Китайській Народній Республіці зараз більша, ніж у Сполучених Штатах, те саме в Індії і Росії. Розрив не виріс у Бразилії, четвертій країні БРІК, але це очевидно тому, що економічна прірва між багатими і бідними там і так дуже глибока. Навіть сьогодні з усіх розвиваючих економік Бразилія — країна з найвищими показниками соціальної нерівності.

Якось мені довелося спілкуватися з Нагібом Савірісом, телекомунікаційним магнатом з Єгипту, чия імперія простягається до Італії і Канади. З розмови випливало, які колосальні гроші крутяться в так званих розвиваючих країнах. Савіріс підтримував протести на майдані Тахрір і поділився з присутніми на вечорі в тортонському готелі «Фор сезонс» думками про жадібність диктаторів: «Я ніколи не розумів, чому всі ці диктатори-крадії не вкрадуть мільярд і не витратять решту на людей»¹⁹.

Мені стало цікаво, чому мародерство диктаторів він вимірює «мільярдами». Невже в його світі «мільярд» — це межа сподівань?

«Так, на забганки, літак, яхту потрібен мільярд, — відповів Савіріс. — Я маю на увазі, що це мінімум, який потрібен, якщо виходиш зі справи».

Тим часом величезна кількість американських робітників, які можуть бути майстрами своєї справи і тяжко працювати, зовсім не купуються в грошах. Навіть більше, їхні професії, компанії і заощадження буває руйнують ті самі сили, що збагачують плутократів. Глобалізація і технології призвели до того, що багато професій на Заході швидко занепадають — західним робітникам доводиться конкурувати з низькооплачуваною робочою силою в бідніших країнах; тих, хто не має інтелекту, освіти, удачі або нахабства користуватися плодами глобалізації ніби «покарано»: середні зарплати падають, бо машини й робітники з країн третього світу підірвали цінність роботи середнього класу на Заході.

Працюючи журналісткою в ділових виданнях, я понад два десятиліття спостерігала нових супербагатіїв: відвідувала ті самі ексклюзивні конференції в Європі, брала інтерв'ю в Маргас Віньярді²⁰ і Кремнієвій долині, бувала на закритих вечірках на Манхетені.

Деякі речі виявилися цілком передбачуваними: багаті, за словами Скота Фіцджеральда, не схожі на нас із вами.

Але треба також сказати, що сьогоденні багатії не схожі на багатіїв учорашніх. Блискавично швидко глобальна економіка сформувала нову супереліту, яка великою мірою складається з багатіїв у першому і другому поколіннях. Нові багатії — працюючі, освічені, витончені меритократи, які вважають, що заслужили перемогу в жорсткій глобальній економічній боротьбі, і тому неоднозначно ставляться до тих, хто не здобув такого успіху. Вони вірять в інститути соціальної мобільності, але до інститутів економічного перерозподілу — читай: до податків — ставляться з меншим ентузіазмом, бо за них треба платити. А най-дивовижніше, що вони перетворилися на глобальну спільноту

рівних: у них більше спільного між собою, ніж зі співвітчизниками. Хоч би де вони формально жили — у Нью-Йорку, Гонконзі, Москві чи Мумбаї — нинішні супербагатії дедалі більше схожі на окрему націю.

Нова віртуальна нація великих грошей настільки вражає, що один елітарний стратег у «Сітігруп» радив клієнтам банку формувати інвестиційні портфелі навколо глобальних супербагатив. В аналітичній записці 2005 року банкіри завважили, що «світ ділиться на дві частини — плутономіка²¹ і решта»: «У плутономіці не існує таких істот, як “американський споживач”, “британський споживач” чи навіть “російський споживач”. Існують заможні споживачі, їх мало, але за ними непропорційно гігантська частина доходу і споживання. І є решта: небагата більшість, якій належить на диво мала частка національного пирога»²².

У сфері інвестицій те, що світ ділиться на багатіїв і решту, стало трюїзмом. Боб Дол, стратегічний аналітик найбільшої у світі фондової компанії «БлекРок», 2011 року сказав журналісту, що «американський фондовий ринок і американська економіка — це різні організми»: перший росте, другий стагнує²³.

Навіть Ален Грінспен, верховний жрець ринкової системи, був здивований дедалі більшим розривом. В одному телеінтерв'ю він заявив, що американська економіка «дуже перекошена»²⁴. На хвилі рецесії він заявив, що «спостерігаються ознаки відновлення... серед заможних індивідів», «великих банків» і «великих корпорацій»; решта економіки, утому числі малий бізнес і «чимала кількість робочої сили», навпаки, все ще бореться за виживання. Навряд чи картина, яку ми спостерігаємо, непокоївся Грінспен, це одна економіка. Це радше «два окремі типи економіки», до того ж відстань і різниця між ними дедалі зростає.

Згодом «Сітігруп» розвинула тему, сформулювавши так звану споживацьку теорію пісочного годинника²⁵: ідея полягала в тому, що внаслідок поділу суспільства на багатих і решту розумно інвестувати, з одного боку, у виробників преміальних товарів для плутократів і, з другого, — у виробників масових дешевих товарів для незаможних верств. (Аналітики виходили з того, що середній

клас дрібнішатиме, тож паралельно дрібнішатимуть і компанії відповідного сегмента, тому інвестувати в них не резон.)

Досі це працювало. Сітігрупівський «індекс пісочного годинника», який обраховував співвідношення цих двох груп і охоплював розкішні універмаги типу «Сакса» на одному фланзі й диска-унтери типу магазинчиків «Фемілі долар» на другому, від 10 грудня 2009 року, коли його запровадили, до 1 вересня 2011-го виріс на 56,5 відсотка. Для порівняння, індекс Доу-Джонса за цей самий період виріс лише на 11 відсотків.

Перший Позолочений вік

Десятого лютого 1897 року сімсот представників американської супереліти зібралися в готелі «Вальдорф» на костюмований бал, який давали нью-йоркський адвокат Бредлі Мартін і його дружина Корнелія²⁶. «Нью-Йорк тайме» писала, що найпопулярнішим жіночим образом була Марія Антуанета — роль королеви приміряли на себе п'ятдесят леді. Корнелія, блакитноока повненька матрона з пишним бюстом і другим підборіддям, одягнулася Марією Стюарт, але перевершила всіх — на ній було кольє, яке колись належало французькій королеві. Бредлі був Людовиком XIV — Коро-лем-Сонцем, Джон Джейкоб Астор — Генріхом Наварським. Його мати Керолайн — однією з Марій Антуанет у сукні, розшитій коштовностями на 250 тисяч доларів. Джон Пірпонт Морган вибрав образ Мольєра, його племінниця міс Пірпонт Морган прийшла в образі пруської королеви Луїзи.

За двадцять чотири роки до того Марк Твен опублікував роман «Позолочений вік», який дав назву тій епосі, але бал Мартінів задав нову планку розкоші навіть для країни, яка до неї звикла. «Нью-Йорк тайме» писала, що це «найпрекрасніша приватна вечірка в історії міста». «Нью-Йорк ворлд» відзначила, що серед гостей Мартінів було вісімдесят шість осіб, чиї загальні статки «навіть уявити важко». Газета написала, що серед гостей був десяток людей із капіталом понад ю мільйонів доларів, ще два

десятки — з капіталом понад 5 мільйонів. Немільйонера серед присутніх ще треба було пошукати.

Блиск цих показних грошей заворожував країну. «Фешенебельні кола і навіть проста публіка сьогодні у великому збудженні, — писав “Комершіал адвергайзер”. — Причиною став бал Бредлі Маргіна; договір про арбітраж, Кубинське питання, розслідування Лексоу— все інше відійшло на другий план»²⁷. Тоді, як і зараз, Америка пишалася своїми магнатами й економічною системою, яка їх створила. Та навіть у країні наймасштабнішого капіталізму бал Маргіна виявився прорахунком.

У 1897 році маси не були впевнені в завтрашньому дні і ще не встигли відійти від Довгої депресії, яка почалася 1873-го і стала найбільшим економічним ударом для Сполучених Штатів у дев'ятнадцятому столітті.

Місіс Мартін придумала виправдання: вона оголосила про бал лише за три тижні наперед з тих міркувань, що гості в цейтноті шитимуть свої розкішні костюми в Нью-Йорку, а не в Парижі, і тим самим підтримають місцевого виробника. Міська спілка музикантів аргумент підтримала: мовляв, завдяки витратам плутократів існують робочі місця для інших людей.

Але громадську думку це не переконало. Загальний осуд, з яким Маргіни стикнулися після балу (і податок на прибуток для супербагатіїв, запроваджений на хвилі несприйняття плутократів, що їх Мартіни почали уособлювати), змусив їх виїхати у Велику Британію — в Англію у них був будинок, крім того, вони орендували гігантський маєток на 26 квадратних кілометрів у Шотландії.

Бал Бредлі Мартіна — яскравий прояв глибокої економічної трансформації, яку переживав західний світ попередні сто років. Ми живемо при індустріальній революції вже двісті років, а тому нам важко зрозуміти, наскільки радикально перший позолочений вік відрізнявся від інших періодів в історії людства. За двісті років після 1800-го в середньому по світу дохід на душу населення виріс удесятеро, а кількість самого населення тільки вшестеро. Суспільство змінилося настільки кардинально, що

цю зміну можна порівняти з одомашненням тварин і освоєнням рільництва.

Не тільки економістам першого позолоченого віку здавалося, що вони живуть у поворотний момент історії. 1897-го, у рік безталанного балу Бредлі Мартіна, МаркТвен приїхав у Лондон. Його приїзд припав на святкування діамантового ювілею королеви Вікторії — шістдесят років на троні.

«Британська історія налічує дві тисячі років, — писав Твен, — але відколи народилася королева, світ змінився більше, ніж за всі дві тисячі років до того»²⁸.

Історик економіки Ангус Медісон, який помер 2010 року, сам себе називав «числофілом» — він вважав, що числа допомагають краще зрозуміти світ. Шістдесят років він збирав всі і всякі дані про розвиток світової економіки в останні два тисячоліття — від довжини корабельних маршрутів до продажу тютюну. Він мав талант видобувати з цих чисел глобальні тенденції.

Один із найпереконливіших графіків показує, наскільки кардинально змінився світ у дев'ятнадцятому столітті, особливо Західна Європа і Сполучені Штати, Канада, Австралія, Нова Зеландія — «західні паростки», як назвав ці країни Медісон: між і і юоо роками ввп Західної Європи в середньому падав на 0,01 відсотка на рік. Люди у юоо році були в середньому трохи бідніші, ніж за тисячу років до того. У «країнах-паростках» економіка виросла на 0,05 відсотка. Між 1000 і 1820 роками — понад вісім століть — середньорічний ріст становив 0,34 відсотка в Західній Європі і 0,35 У її «паростках».

А потім різкий злет: між 1820 і 1998 роками економіка Західної Європи росла в середньому на 2,13 відсотка на рік, а в «країнах-паростках» на 3,36 відсотка.

Безпрецедентний економічний розквіт — результат промислової революції. В остаточному підсумку вона зробила нас багатшими за всіх людей в історії — і створила прірву між індустріалізованими країнами і рештою, яка тільки тепер, через двісті років, коли почали активно розвиватися країни третього світу, перестала здаватися нездоланною.